

PETER PAVEL VERGERIJ ML. V SLOVENSKI ZNANOSTI

Jože POGAČNIK

Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, SI-2000 Maribor, Koroška 160

IZVLEČEK

Prispevek obravnava usodo P. P. Vergerija ml. v slovenski literarni znanosti. Ta znameniti italijanski humanist in reformator je imel pomembno vlogo v razvoju Trubarjeve dejavnosti, kljub temu pa so bile ocene o tem človeku polne animoznosti, kar izvira iz antiprotestantskih izvirov in iz vnaprejšnjega nezaupanja do tujca. V besedilu so kritično analizirana ustrezna mesta, na podlagi te kritike pa je nastala nova in drugačna podoba Vergerijevega pomena v slovenskem slovstvu XVI. stoletja.

Ključne besede: reformacijske ideje, primerjalno preučevanje, subjektivizem in objektivnost v literarni znanosti

PIER PAOLO VERGERIO IL GIOVANE NELLA CRITICA LETTERARIA SLOVENA

SINTESI

Il contributo esamina la sorte di Pier Paolo Vergerio il Giovane nella critica letteraria slovena. Questo straordinario umanista e riformatore italiano svolse un ruolo importante nell'attività di Primož Trubar, ciononostante i giudizi su quest'uomo furono pieni di animosità, originati da fonti della Controriforma e da un'aprioristica diffidenza verso lo straniero. L'autore conduce un'analisi critica che conferisce un aspetto nuovo e diverso alla figura del Vergerio nel quadro della letteratura slovena del Cinquecento.

Parole chiave: idee della Riforma, studi comparativi, soggettivismo e obiettività nella critica letteraria

Ob smrti P. P. Vergerija ml. so bili izrečeni različni komentarji; prvi so govorili, da se je "dvignil v nebesa" in "prišel v blaženost Očeta", drugi so, z užitek, konstatirali, da je "izbljuval dušo" in, dobesedno, "crknil". V skladu s tem so bile tudi govorice o zadnjih urah njegovega življenja. Nasprotniki so širili zgodbe o krikih, kakršne pušča bik v trpljenju, o nemogočem smradu, ki se je širil z mrtvaške postelje, na kateri je kopnel bivši koprski škof in si želel pomoči katoliške vere. Drugi so, med njimi zlasti vnuk Lodovico, pripovedovali o Vergerijevem vedrem razpoloženju, katerega je vzdrževal P. Trubar, "ki mu je kot rojak dajal duševno moč do poslednjega diha, s katerim se je povzpел k cilju, h kateremu si je prizadeval: k večnemu življenju" (prim. Tomizza, 1989, 175-176).¹

Tako različne ocene, ki stojijo na popolnoma oddaljenih stališčih, so seveda najprej izraz strastnega in polemičnega časa, ki ga je označeval dualizem, med obema sestavinama pa je bila stena, strma do nebes. Enako pomembna pa je osebnost človeka, o katerem teče beseda. Že P. Trubar je Vergerijevo življenjsko pot označil s svetopisemskim prehodom Savla v Pavla (Rupel, 1962, 53), to podobo pa je, kot najbolj ustrezno, prevzel tudi J. Andreae, ki je pokojnika odlično poznal, z njim sodeloval in mu ob grobu tudi govoril znamenit posmrtni govor (Tomizza, 1989, 176).

Protislovna ocena Vergerijevega življenja in dela je nasledek nekaterih poglobitvenih lastnosti v karakterju človeka, ki je bistveno posegel tudi v slovensko slovstvo. Peter Pavel Vergerij ml. (1498-1565), rojen v Kopru v italijanski plemiški družini in od leta 1536 koprski škof, je prišel namreč v stik s slovenskim reformatorjem P. Trubarjem.² Prvi stik je bil posreden, ali za oba protagonista nadvse značilen. Po ordinaciji za škofa se je Vergerij razgledal najprej po svoji neposredni okolici in spoznal glagolsko bogoslužno tradicijo; sam pravi, da je maševal nekaj v latinščini in nekaj po hrvaških glagolskih knjigah. Obstajajo verjetna poročila o škofovi poti po Dalmaciji in Bližnjem Vzhodu, hkrati pa za gotovo vemo, da se je v tem času seznanil s škofom K. Ravbarjem, z baronom Ungnadom in z Marjeto Navarsko s francoskega dvora, ki je bila sestra avstrijskega vladarja Franca I. V teh krogih je sam začel spoznavati načela reformacije; z bratom Janezom Krstnikom (Gianbattista), škofom v Pulju, je nekatera izhodišča še začel oznanjevati (poenostavitev cerkvenih obredov). To se je zgodilo okrog leta 1540, ko so ga, čeprav se je še udeležil verskega kolokvija v Wormsu, v Rimu že sumili, da je pripadnik lutrovstva. Po vsej verjetnosti se je skušal takšnega suma oprati z razpravo *Adversus apostatas Germaniae*, da bi pa svojo pravovernost pokazal tudi v praksi, je določene kroge začel svariti pred Trubarjem.³ Vergerij seveda ni mogel spremljati Trubarjevih

¹ Avtor v svojem delu uporablja citate iz literature o Vergeriju.

² Latinsko Petrus Paulus Vergerius, italijansko Pier Paolo Vergerio, hrvaško Petar Pavao Vergerije in slovensko Peter Pavel Vergerij.

³ Osnovni podatki o Vergerijevem življenju in delu so v vsaki večji enciklopediji; v slovenščini je na

izvajanj v cerkvenih govorih na licu mesta v Trstu; danes vemo, da ga je na njegovo vsebino opozoril koprski notar V. Vida, vemo pa tudi, da ga je Vergerij izkoristil in začel rovariti zoper Trubarja. V nekem pismu neznancu, ki je bilo napisano v tem času, Vergerij v zvezi s tem pravi naslednje: "... tistega pridigarja iz Ljubljane, ki ni na Saškem, čeprav javno pridiga luteranstvo; zato ste storili prav, da ste se dvignili zoper njega ... V zvezi s tem Vam pravim z veliko bolečino, da je povsod, kamor pridem, ta saška roba, čeprav jo na mnogih mestih izganjajo s strogostjo ognja, da bi jo požgali" (Tomizza, 1989, 187). Trubar sicer na nekem mestu izjavlja, da je Vergerija "poznal iz časa, ko sem bil služabnik in nastavljeni slovenski pridigar prečastitega in zelo pobožnega vrlega gospoda petra Bonoma blagega spomina, škofa in grofa tržaškega. Mesto Gaffers, ki ga sicer nekateri imenujejo Caput Istriae, nekateri Justinopolis, Slovenci pa Koper, je samo dve milj oddaljeno od Trsta (Javoršek, 1977, 88). To poznanstvo je bilo vsekakor zgolj zunanje, saj si ni mogoče predstavljati, da bi človek takratnega Trubarjevega položaja v tržaški škofiji lahko sploh prišel v kak globlji stik s koprskim škofom, ki je že imel sloves pravnika, pesnika in diplomata.

Ko se je Vergerij 1553 naselil v Tübingenu, je zvedel, da v Nemčiji živi tudi Trubar. Slovenski reformator mu je prišel kot naročen. Vergerij se je v tem času namreč začel ukvarjati z nekim svojim konceptom, ki se v zamišljeni obliki sicer ni uresničil, dal pa je vseeno nadvse pomembne pobude v južnoslovanskem kulturnem in slovstvenem življenju. Za štirideseta leta XVI. stoletja vemo, da se je Vergerij ukvarjal z mislijo, da loči furlansko in istrsko Cerkev od Rima; le-tema je zaradi "različnosti" želel pridružiti še Tirolsko, Kranjsko, Koroško in Štajersko, saj so to pokrajine, ki so "takorekoč v tkivu Italije". Prav tako se ve, da je dolgo iskreno želel postati tržaški škof, kar pomeni, da bi v tako razširjeni pokrajini mesto Trst imelo nekakšno posebno in središčno vlogo (Tomizza, 1989, 215). Vergerij je svoje načrte širil torej na ozemlja, na katerih so živeli Slovenci. Svoj koncept o geografski in verski integraciji teh predelov pa je navezoval, kar je bilo za XVI. stoletje novo, na narodni jezik. Rimski kuriji je, na primer, 27. avgusta 1534 pisal naslednje: "Lutrovstvo je doseglo sprva svoje uspehe z latinskimi knjigami. Pa ti uspehi so še mnogo bolj narasli, vzbudili srd in odpor proti katoliški cerkvi, ko so vrgli med ljudstvo knjige v nemškem jeziku. Že Luther je izprevidel, koliko sadu doseže za svoje namene, ako piše v ljudskem jeziku ne pa v latinskem. Zato je izdal svoje spise v navadnem ljudskem jeziku, s čimer je več napravil, kakor s kakršnim koli drugim sredstvom" (Gruden, 1909, 145).

Ko se je Vergerij srečal z navedenim teritorijem, v katerem so bili prebivalci večinsko slovenskega ali hrvaškega rodu, se je moral dotakniti tudi fenomena slovanstva. V njegovem spisu *Alg'inquisitori, che sono per l'Italia, del Catalogo di*

razpolago zelo strnjen članek v Slovenskem biografskem leksikonu (1982, 407-409), ki ga je napisal J. Rajhman.

libri eretici, stampato nell'anno presente MDLIX je tudi naslednje mesto: "La lingua schiava è intesa in più parti del Mondo, che ogn'altra, ella occupa credo la quarta parte dell'Europa. - Poi ho fatto io tradur l'Evangelio di San Matteo in quella lingua che più serve alla Carnia e Carniola. Poi nella medesima M. Primo Trubero Carno (ancor questo porrete nel Catalogo) ha tradoto il Nuovo Testamento, il quale e stampato in Tubinga" (Hubad, 1881, 139). V tej izjavi je pomembno dvoje, in sicer:

a) Vergerij se je srečal z notranjimi delitvami slovanstva. Očitno je vedel, da se slovanski jezik govori v precejšnjem delu Evrope ("četrtna"); poznal je iz lastnih potovanj Češko, Poljsko in Južne Slované ter je opazil, da so si slovanski jeziki ob mnogih različnostih tudi zelo podobni. Vprašanje je bilo postavljeno v enaki obliki kot v prvi polovici XIX. stoletja. Tudi takrat sta se pojavljala dva koncepta; eden je bil ilirizem in panslovanstvo kot integrirajoča tendenca, po kateri naj bi se formirali samo štirje slovanski knjižni jeziki ("ilirski", češki, poljski in ruski), drugi je oblikoval načelo jezikovne in narodne individualnosti, ki se je uveljavila v sodobni Evropi.

b) Vergerij se sprva mislil, da so današnji slovanski jeziki v tedanjem času samo narečja slovanščine. Od Trubarja je pričakoval, da bo prevedel sveto pismo v takšno obliko jezika, ki bi jo lahko uporabljali vsi južni Slovani. Ko pa mu je Trubar, ki je prihajal iz teh krajev in je bil jezikovni pragmatik, razkril, da Vergerijevega koncepta v praksi ni mogoče izpeljati, je sprejel načelo, ki je izviralo iz tega Trubarjevega spoznanja. Vmesno stopnjo pred dokončnim sprejetjem slovenščine za prevod biblije razkriva naslednje Trubarjevo sporočilo: "Zgoraj omenjeni gospod Vergerij mi je pisal, brž ko me je iztaknil, zapovrstjo nekaj pisem, želeč od mene izvedeti, če bi se upal prevesti biblijo v slovenski in hrvatski jezik; pri tem delu da mi hoče pomagati z dušo in telesom; da ima dobra poročstva od nekaterih gospodov knezov in gospodov, ki so tudi pripravljene pomagati pri tem prepotrebem in blagem podjetju". Na Trubarjevo prepričevanje je Vergerij pristal, s tem pa se je pri obeh pojavilo vprašanje, kako širiti protestantizem pri ostalih južnoslovanskih narodih. Zlasti Trubar se je posvetil študiju islama in pravoslavja, z Vergerijem pa je po dogovoru v Ulmu (med 24. in 27. januarjem 1555) nastal skupen program za slovensko in hrvaško protestantsko knjigo. Iz tega sodelovanja so izšle štiri knjige (vse v letu 1555), nato pa sta se sodelavca razšla predvsem iz karakteroloških razlogov⁴. Vsaj pri Vergeriju je to pustilo precejšnjo zamero; zgodovinarji celo domnevajo, da je leta 1559 prav Vergerij vojvodi Krištofu ovadil Trubarja, češ da je v njegovih spisih veliko verskih zmot (npr. SBL, 1982, 409). Ne glede na to, sicer nedokazano trditev, pa je Trubar stal ob smrtni postelji Vergerija in mu lajšal zadnje ure.

Vergerij pa slovenske kulturne in verske problematike ni poznal le preko Trubarjevih informacij v pogovorih in korespondenci, temveč je, vsaj Ljubljano, poznal tudi iz osebnih obiskov. V zimi 1558 se je prišel pogajat z deželnimi stanovci o pre-

⁴ Ti dogodki so opisani pri Kidriču in Ruplu.

vodu svetega pisma in o problematiki protestantskega tiska. Izpovedi priče, ki je bila v zvezi s tem zaslišana v Kopru, so pomembne zaradi mesta, kjer stoji, da "ima Vergerij s seboj celo balo knjig in jih deli vsakemu brez denarja, kdor jih hoče imeti". Omembe vredno pa je, da so bili zoper to pot Vergerijevi predpostavljeni; vojvodi Krištofu ni bilo všeč, da si na ta način poskuša zagotoviti nekakšno vlogo v protestantskem gibanju na Slovenskem; skupaj z duhovščino je poskušal to dejavnost zmanjšati in preprečiti. To dejstvo opozarja na še nerazčiščene odnose med italijansko, švicarsko in nemško reformacijo, predvsem pa na vlogo, ki jo je sredi njih imel Vergerij.

Mimo vsega povedanega seveda nista mogli slovenska kulturna in literarna zgodovina. Z zanimanjem za reformacijo se je vse bolj pojavljalo vprašanje, kakšen delež je v njej imel P. P. Vergerij ml. Prvi oris njegovega življenja in dela je 1881. leta v *Letopisu Matice slovenske* objavil F. Hubad. Prispevek je napravljen predvsem po dveh nemških publikacijah, in sicer: Ch. Hein. Sixt: *Petrus Paulus Vergerius, päbstl. Nuntius, kath. Bischof und Verkämpfer des Evangeliums*, Braunschweig 1855 in Eduard von Kausler in Th. Schott: *Briefwechsel zwischen Cristof, Herzog von Württemberg und Petrus Paulus Vergerius*, Tübingen 1875. V njem je povezano v celoto vse, kar se je takrat iz korespondence in biografike dalo dognati, že v tem prispevku pa se bodo začele pojavljati določene karakterološke stalnice, ki bodo ostale spovračajoči se vodilni motiv pisanja o koprskem škofu. Hubad tako piše: "Vergerij je bil mož, kakršnih se vsak čas mnogo poraja, častilakomen in zato neutrudno delaven, pa nestalen in omahljiv. Najpred se je kot poslanec papežev hotel odlikovati; pozneje je prestopil v nasprotni tabor in se tam z mnogimi spisi boril proti papeštvu... Očita se mu tudi nepošteno ravnanje z novci, katerih si je izprosil od mogočnjakov za izdavanje raznih knjig" (Hubad, 1881, 143). Negativne ocene so imele svojo podlago v tradiciji, ki jih je ohranjala, prišle pa so tudi v znanstveno publicistiko. Opirale so se na podatke iz Vergerijevega življenja in na odlomke v korespondenci. Tako je že Trubar govoril o Vergerijevi "bahati nadutosti" in pisal o njem: "Er khan sein thrasonicum minantem fastum nicht ablegen" (Slavistična revija, 1950, 153).

Mnenje o Vergerijevih negativnih karakteroloških posebnostih se je od tu naprej prijelo in prvobitne slabosti so se širile in napihovale. Kratka preglednica naj pokaže, kaj vse so bili nekateri literarni zgodovinarji v stanju napisati (navedeni so po časovnem zaporedju):

K. Glaser: bogoslovec, dasi ne temeljit; nemiren in vroče krvi, vendar je preveč gledal na lastno čast

F. Kidrič: Vergerijevo bahanje, častihlepnost, prilastitev literarnega deleža, nepošteno ravnanje z denarjem, ovaduštvo

M. Rupel: beneška samozavest, prevzetnost, častihlepnost, nadut in bahav svetovljan, gostobesednost burnega Laha, rad laže (po L. Sociniju), tat avtorskih pravic, nepoštenost z denarjem, ovaduštvo

J. Rajhman: prevelika težnja po vodilnem uveljavljanju

J. Humar: nadut in bahav, ne preveč stanoviten gospod, rimska megalomanija in dvorske navade, občutek nenadomestljivosti, uživanje s samim sabo, nečimrnost (po E. Colombi).

Take zglede bi lahko naštevali v nedogled, opozoriti pa velja, da so posamezniki v tisku radi citirali kakšno negativno misel o Vergeriju, ki so jo našli v tuji literaturi. Tako, na primer, M. Valjavec obravnava hrvaško knjigo iz leta 1555, v kateri je objavljen pogovor med papistom in luteranom; na enem mestu je najti tudi takole formulacijo: "... jesu počala biti včena od Martina Luterai: od onoga inoga imenom Vergeria, ki hote veće raditi i brže pojti služiti onim luteranom i njim pomoći nego biti biskup i služiti papi, i da bi ga djaval ponesal toga istoga, zač nam veliku škodu čini" (Valjavec, 1882-83, 59). Prav iz omenjenega hrvaškega citata je mogoče razbrati, zakaj je bil odnos do Vergerija takšen, kot ga je mogoče ugotoviti iz navedenih mest. V ozadju je bila animoznost do vsega, kar ni katoliško, celotna mesta te vrste pa utemeljujejo misel, da se tujec ne sme vtikati v razvoj nacionalne kulture in lepe književnosti. Zato se Vergerij v slovenski znanosti praviloma pojavlja s posebno emocionalno spremljavo, ki je komponirana izrazito negativno in odbijajoče. V takem kontekstu, ki je izrazito črno-belo postavljen, pa seveda vsi tisti, ki z Vergerijem prihajajo v stik, postajajo idealizirani, medtem ko se njihova individualnost in znanstvena vrednost precenjujejo. Zasluge se podeljujejo po moralističnem ali nacionalnem ključu, zato je vse, kar je Vergerij pozitivnega storil za slovensko reformacijo zgolj črno in ostaja nerazkrito pod plastmi zgodovine ter negativne recepcije, katere nosilci so tisti, ki naj bi bili načeloma izpovedovalci resnice in ustvarjalci objektivnosti.

Slovenska literarna zgodovina je torej samo z opisom Vergerijevega značaja izlila na osebnost tega protislovnega koprškega škofa toliko gnojnice, da je popolnoma zameglila resničnost njegovega delovanja. To se razkriva tudi v drugem kompleksu vprašanj, o katerem naj spregovori odlomek iz Vidmarjeve knjige *Kulturni problem slovenstva* (1932). Glasi se:

"Naša davna literarna zgodovina, ki je bila v tedanjih časih sploh edina zgodovina slovenskega naroda, pozna zgoden trenutek, v katerem je bilo prvič in najbrž poslednjič z odločilno možnostjo zastavljeno vprašanje: ali slovenstvo ali srbohrvatstvo. Formulirano je bilo kajpada preprosteje in se je glasilo: ali naj se protestantski cerkveni repertorij prevaja v slovenščino in v hrvaščino ali samo v hrvaščino. Drugo možnost je zoper Trubarja zastopal Italijan Vergerij, "ki je imel v evidenci razvoj romanskih literarnih jezikov, zlasti italijanskega, in ki je menil, da se da glede slovenskega pismenega jezika postopati po primeru Germanije, Italije, Francoske in Španije. Kakor znano, je v tem prvem in usodnem trenutku pred kranjskimi deželnimi stanovi prodril Trubar. Stanovi so jim sporočili, da hočejo imeti prevod v lastnem (slovenskem) jeziku, in da ni treba skrbeti za primes elegantnejših besed, ki bi bile ra-

zumljive vsem Slovanom, ampak zgolj za rabo drugim neokretne" (Kidrič, 33, 43).

"Ta dogodek iz srede XVI. stoletja," nadaljuje J. Vidmar, "je postal v načelu tipičen za vse nadaljnje poskuse v Vergerijevo smer, kakor je tipičen tudi za nastanek slovenske kulture. V imenu neke splošne slovanske abstrakcije, ki je zamišljena po primeru in zunanem videzu velikih jezikovnih družin zahodnih, zlasti latinskih narodov, je izrečen dvom o smiselnosti in upravičenosti male, toda iz narave in konkretne potrebe izhajajoče kulture slovenskega naroda. Jasno, da bo morala konkretna nujnost zmagati nad utopičnimi fantazijami. Narod si je ustvaril, kar je potreboval, ker ni mogel čakati ne na rojstvo nemogoče vseslovanske in ne na vznik enotne jugoslovanske kulture, ki je bila v tistih časih prav tako nemogoča, kakor je danes, dasi iz docela drugih razlogov. Trubarju in stanovom je šlo za edino važno, za razumljivost knjige, to je za to, da bi bila kultura dostopna ljudstvu. Tako realistično je bila začeta slovenska kultura v imenu dejanske religiozne potrebe in zoper fantastične sanjarije italijanskega humanista" (Vidmar, v: Javoršek, 1977, 87).

Citat iz Vidmarja razodeva presenetljivo slabo informiranost o vprašanju, o katerem gre beseda. XVI. stoletje nikjer in nikoli ni postavilo vprašanja: ali slovenstvo ali srbohrvatstvo? Vergerij je samo predlagal, da se vprašanje knjižnega jezika za južne Slovane razreši "po primeru Germanije, Italije, Francoske in Španije". Še v prvi polovici XIX. stoletja v znanosti obstaja teza o slovanskem jeziku, katerega narečja so današnji slovanski jeziki; za zgled naj bo Kopitarjeva slovnica, ki je deskriptiven opis *slovanskega* jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Če nekdo torej v XVI. stoletju, ko se o Slovanih še komaj kaj ve, zanje predlaga formiranje knjižnega jezika po zgledu germanskih in romanskih izkušenj, to samo po sebi še ni greh, zaradi katerega bi bil lahko zaničevan in odpisan.

Trubar sam je bil v posvetilu k *Evangeliju svetega Matevža* (1555) dovolj jasen: "Ker se *slovanski jezik* povsod enako ne govori ... zato smo hoteli to naše delo napisati in postaviti v kranjski jezik iz več razlogov, najbolj pa zato, ker se nam zdi, da ga lahko razumejo tudi ljudje ostalih dežel. Pri prevajanju tudi nismo iskali lepih, gladkih, visokih, umetnih, novih ali neznanih besed, temveč le ljudske kranjske preproste besede, ki jih lahko razume vsak dober in preprost Slovan". V obeh stavkih je najprej ugotovitev, da je pod pojmom slovanski jezik *različnost* dejstvo, ki ga ni mogoče zaobiti. Drugi del odlomka pa je odgovor na določeno jezikovno vprašanje, ki ga je bil prav tako začel Vergerij. Le-ta je namreč priporočal Trubarju, da med prevajanjem uporablja besedje, ki je bogato jezikovne elegance, pri tem pa "bi se morali prilagoditi onemu narečju, ki je bolj razširjeno, da bi mogel en prevod zadostiti obenem mnogim" in da bi ga "mogli razumeti tudi drugi slovanski narodi, vsaj glavni, in sicer v prvem redu Dalmatinci". Poudariti velja, da je bilo pri Vergeriju ideje o slovanskem jeziku kar hitro konec, saj Trubar sam navaja vsebino ponudbe,

ki jo je dobil za slovenski in hrvaški jezik.⁵

Da je Vergerij tako hitro pristal na Trubarjevo objektivno razčlenitev vprašanja, ne preseneča. Koprski škof je namreč o celoti svojih prizadevanj izrekel tudi takole misel: "Zdelo se mi je, da bi mi ljudski jezik lahko rabil za mnogo več priložnosti, in da bi mi bolj koristil v moji službi, ki je prvenstveno pouk ljudstva (ko je tako hotela božja volja)... Toda napadlo me je tisoče neugodnosti in težav tega sveta, zato sem daleč odšel od latinščine, toda do cilja in pristana narodnega ne morem priti. Toda z božjo pomočjo bodo nekega dne prenehale nevihte in muke; takrat se bom lahko ali vrnil k prvim preučevanjem ali pa krenil po poti teh drugih. To govorim tako o študiju jezika kot o doktrinah, katere želim odločno slediti" (Tomizza, 1989, 219). Ta navedek razodeva, da je Vergerij nosil v sebi dva koncepta, ki sta se med sabo trla, ne pa povsem izključevala. Njegovo gledanje na jezik je bilo odprto, zato je lahko sprejel Trubarjevo novoveško gledanje na kulturno in jezikovno problematiko. Znotraj le-te pa je še vedno nerazčiščeno vprašanje, kaj sta oba sodelavca razumela pod terminom *slovenski jezik*, zlasti pa še, kaj je bil za njiju *hrvaški jezik*. Pri prvem gre za širše pojmovanje od današnjega (saj zajema tudi vsaj del hrvaških kajkavcev), pri drugem gre za dvojen pomen, od katerega je prvi ožji in zajema današnje hrvaško ozemlje brez Slavonije in Dalmacije ter dela kajkavcev, drugi pa hrvaškemu jeziku priključuje še Bosno, ki je v antiturških prizadevanjih imela osrednjo vlogo⁶. Trubar ne govori o področjih južnega slovanstva, ki jih danes zajemajo države Jugoslavije (Srbi in Črnogorci), Makedonija in Bolgarija, temveč se disciplinirano podreja Vergerijevi zamisli versko in organizacijsko - po njemu - sorodnih in sosedskih teritorijev, po drugi strani pa na to podlago postavlja še misel zahodnoevropskih politikov in teologov, ki so želeli s pokrščevanjem Turkov odvrniti njihovo nevarnost za Evropo (prim. Pogačnik, 1984, 25-34).

Pri podobnih zapletih, ki jih vidi in o njih govori literarna zgodovina, pa je spregledano, da je Trubar, kljub trenjem, ki jih je imel z Vergerijem (zlasti glede podpisovanja objavljenih knjig), o koprskem škofu načelno vendarle mislil zelo pozitivno in priznaval njegov odločilni vpliv za svoje delo. V posvetilu (nemškem) k prvemu delu novega testameta (1557) so tudi naslednje besede: "Vergerij je poleg Boga prvi in najimunitnejši povzročitelj, da se je začelo tole prevajanje". Trubar torej popolnoma mirno priznava, da je imel Vergerij v določenem času zanj vlogo pobudnika (nagovarjal ga je za določene vsebine in tiske, z njim vzporejal mesta, ki jih je bilo treba, v jezikih, katerim Trubar ni bil več, skrbel za tisk in pridobival finančno podporo). Razen tega je bilo pojmovanje avtorstva v starejših obdobjih (vse do konca XVIII. in začetka XIX. stoletja) bistveno drugačno od današnjega, kar vse je treba upoštevati pri pogovoru o teh vprašanjih.

⁵ Opis teh dogodkov je omenjen v knjigi J. Javorška (1977, 86-94).

⁶ O tem piše Trubar sam, obravnavajo pa vprašanje tudi vse literarne zgodovine in monografije o njem.

Vergerijevega premišljanja o skupnem slovanskem knjižnem jeziku, ki je, ob konkretnih zgledih jezikovne integracije pri Romanih in Germanih, lahko imelo določen zgled tudi v stari cerkveni slovanščini in njeni tradiciji, ki je bila živa zlasti v Istri, torej ni mogoče avtomatično primerjati z nekaterimi obdobji v kasnejši slovenski in južnoslovanski zgodovini. Trubarjev biograf J. Rajhman govori o ideji enotnosti balkanskega prostora, ki da jo je zasnoval oče slovenske knjige. Ta ideja naj bi se preko druge generacije protestantov (J. Dalmatin, A. Bohorič) uveljavila v slovenskem razsvetljenstvu, hrvaškem ilirizmu, jugoslovanstvu, ni pa mogla izoblikovati dokončnega koncepta o združenih Sloveniji (Rajhman, 1986, 141 sl.). Takšne sodbe prenašajo ideje in projekcije moderne slovenske zgodovine v preteklost, kar je seveda ideološki in politični vidik, ki pa nima nobene zveze z znanostjo. Zato je tema o Vergeriju in Trubarju v celoti še vedno potrebna podrobneja razmisleka, ki jo bo obravnaval *sine ira* ali *cum studio*.

V tem smislu se je ravno v zadnjem času nekaj premaknilo, kar kaže, da obstajata tako volja kot znanje. Gre za študijo italijanskega profesorja slavistike S. Bonazzo, ki je izšla v *Tretjem Trubarjevem zborniku* (Bonazza, 1996, 22-33). Že načeloma razprava ugotavlja za Bonoma in Vergerija, da "prevladuje v slovenski kulturni zavesti o teh dveh za Trubarja tako pomembnih predstavnikih italijanske kulture" podoba, ki "ne odgovarja v celoti zgodovinski resničnosti". Po Bonazzi se italijanska reformacija razločuje od drugih v Evropi po tem, da v njej sodelujejo predvsem laični izobraženci s široko teološko in juridično izobrazbo. Le-ti niso napadali posameznih zlorab v verskem življenju, marveč Cerkev kot institucijo; njihova podlaga je bil sicer moralizem, pod njim pa sta se izrazito pojavljale verska toleranca in avtonomnost misli. Izobraženci so se zaradi inkvizicije morali umikati iz Italije; v glavnem so prihajali v Švico, kjer pa so se kar brž odvrnili od Calvina, ki je bil versko nestrpen in človeško netoleranten. Bolje so se počutili v Baslu in Zürichu, njihov zaupnik in svetovalec pa je postal predvsem H. Bullinger.

Te ugotovitve so za Trubarja pomembne, saj je bil kar v treh presledkih v Italiji (Trst), in sicer od 1524 do 1527, od 1529 do 1530 in od leta 1540 do 1542. Med ljudmi, ki so bili pomembni za Trubarjevo miselno genezo je bil najbolj pomemben P. Bonomo, ki pa je bil v tem času eden vidnih pobornikov katolicizma; 1521 se je apostolski nuncij na Dunaju Alleandro o njem izrazil, da je "skupaj s tridentinskim škofom Clesom najzanesljivejši branitelj katolicizma v Nemčiji" (Bonazza, 1996, 24). Ta človek tudi ni imel kakšne posebne naklonjenosti do Slovencev, saj je že v času cesarja Maksimilijana delal na tem, da se Trst zedini z ostalimi habsburškimi pokrajinami v Severni Italiji, ker da je samo tako mogoče preprečiti, "da bi Tržačani postali sužnji Kranjcev (Bonazza, 1996, 24). Bonomo se je torej začel nagibati k reformaciji šele v času, ko je Trubar prvič prišel v Trst. V tem času se je na dvoru tržaškega škofa začela zbirati družčina intelektualcev, ki so v tej začetni fazi reformacije v Italiji nadvse pomembni (Melchiorre Cerroni, Giulio Terenziano, katerega pravo ime je bilo Giulio

della Rovere, v zgodovinskih virih pa se pojavlja kot Giulio da Milano ali Giulio Milanese, in Moncalvo, o katerem pa ni na razpolago nobenih podrobnejših podatkov).

Ko je prišel Trubar na nemško jezikovno področje, je tam vzpostavil stik z italijansko emigracijo, med katerimi so bila najvidnejša imena Bernardino Ochino, Matteo Gribaldi, Lelio Socini (ali Sozzini) ter seveda Vergerij, ki je bil za Trubarja edina zveza z njegovim mladostnim bivanjem v Italiji. Vsi trije misleci, po stroki medicinci in pravniki, ki pa so se bolj kot s tem ukvarjali s filozofijo in teologijo, so v Trubarju pustili veliko miselnih prvin, Ochino pa je slovenskemu reformatorju priporočil kot pomoč med prevajanjem biblije italijanski prevod iz 1555. leta, ki ga je pripravil Gian Luigi Pascale.⁷ V tem kontekstu je pojasnjena vrsta vprašanj, ki so bila do sedaj odprta (obtožbe zoper Trubarja, ki da ne govori pravilno o zakramentih in vprašanje nikodemizma, kar pomeni verskega dvojništva).

Najbolj pomembno sodelovanje je nastalo vendarle predvsem med Trubarjem in Vergerijem. Nekdanji koprski škof je v Trubarjevem prevodu "spregovoril" tudi slovensko. Tako je 1555 izšla *Ena molitev tih kerščenikov*, kar je bil prevod Vergerijeve *Oratione de persegnitati e forusciti per lo Evangelio e per Giesu Cristo* (gre za prvi prevod italijanskega dela v slovenščino). Ta prevod je izzival presenečenje med slovenskimi literarnimi zgodovinarji, češ da v slovenščini ni bil potreben, ker ni bilo slovenskih verskih emigrantov. Bonazza je to delo postavil v kontekst onodobnih polemik o tem, ali sme človek iz verskih razlogov oditi v emigracijo. Ker je bila večina zoper to, se je čutil Vergerij, ki je zapustil škofovski sedež v Kopru, prizadetega, Trubar pa se je s prevodom postavil na njegovo stran, hkrati pa moralno podprl tako škofa kot tudi sebe.

Iz takih zvez in nasprotij je danes mogoče izluščiti nekaj nespornih dejstev, na katerih začetku stoji Vergerijeva spodbuda. Gre za naslednje:

- organizacijska in finančna podpora za slovenski in hrvaški tisk,
- selitev tiskarne iz Tübingena v Reutlingen,
- latinska pomoč v primerjavi slovenskega teksta s teksti v drugih jezikih in
- prepričevanje Trubarja, da je od leta 1555 namesto gotice sprejel za slovenski tisk latinico.

Utemeljeno se torej pojavlja vprašanje, če bi se "Trubar tudi brez Vergerijevega nagovarjanja zopet oprijel literarnega dela" (Bonazza, 1996, 30). Na takšno absolutno postavljeno vprašanje seveda ni mogoče odgovoriti ne pritrdilno in ne nikalno. Res pa je, da Trubar po prvih dveh objavljenih knjigah s slovstveno dejavnostjo vse do Vergerijeve spodbude preneha, kar bi pomenilo, da je bivši koprski škof vendarle v tem pogledu dal odločilno pobudo. Od nje naprej je bilo Trubarjevo slovstveno delo za slovensko reformacijo stabilno in kontinuirano.

⁷ To pomembno ugotovitev je prispeval S. Bonazza (1996, 26).

Zato bi lahko tale prispevek sklenili s sklepnim delom študije S. Bonazza, ki se glasi:

"Iz povedanega je razvidno, da so bili Trubarjevi stiki z italijansko reformacijo in s tem z italijansko kulturo globlji, intenzivnejši in pomembnejši, kot izhaja iz objavljene literature. Glede Bonoma in Vergerija in njunih odnosov do Trubarja, smatram, da ne obstajajo motivirani razlogi za diferencirano sodbo o njima. Umestno bi bilo kvečjemu opozoriti na neobičajno veliko podobnost življenske usode teh dveh italijanskih humanistov. Oba sta bila doma na skrajnem severovzhodnem delu italijanskega etničnega ozemlja, ki meji s slovenskim etničnim prostorom, oba sta izhajala iz plemiške družine, oba sta končala študij prava na italijanskih univerzah, oba sta izgubila ženo že po nekaj letih zakonskega življenja, oba sta se po smrti žene odločila za duhovniško življenje, oba sta postala škofa, oba sta bila dolga leta v diplomatski službi, oba sta bila najprej energična nasprotnika protestantizma, oba sta se ga nato oprijela in ga v svojih škofijah propagirala, oba sta znala slovenščino, oba sta imela v Trubarjevem življenju pomembno vlogo, oba sta mu pomagala in oba sta v marsičem nanj vplivala. Zato sta oba iz istih razlogov v enaki meri relevantni osebnosti za slovensko duhovno, kulturno in literarno življenje" (Bonazza, 1996, 32).

V teh besedah italijanskega slavista sta tako kritična in objektivna ocena raziskovalne tradicije v slovenski literarni zgodovini in tudi perspektiva, kaj bi bilo treba storiti v prihodnosti. Razmerja med reformacijo na Slovenskem in reformacijo v Italiji so torej v precejšnji meri še vedno poglavje, ki ga bo treba še napisati.

PETER PAUL VERGERIUS, JR., IN SLOVENIAN SCIENCE

Jože POGAČNIK

University in Maribor, Pedagogical Faculty, SI-2000 Maribor, Koroška 160

SUMMARY

The article deals with the main findings, which have been contributed by Slovenian literary history up to our times, on P. P. Vergerius, Jr. In relation to this there are three main problem groups discussed:

a) Vergerius' initiatives that he gave to Slovenian reformation and especially to P Trubar.

b) Slovenian assessments of Vergerius' character, which are usually charged with distinctively negative emotions.

c) Evaluation of concrete cultural-historical and language encouragements, which also proceed from mostly incorrect standpoints, not in favour to Vergerius.

Vergerius's example in Slovenian literary history is a reflection of methodological unrefined expertise and abuse of its fundamental standpoints.

Key words: reformation ideas, comparative study, subjectivism and objectivity in literary science

VIRI IN LITERATURA

Bonazza, S. (1996): Primož Trubar in italijanska reformacija. Tretji Trubarjev zbornik.

Gruden, J. (1909): Peter Pavel Vergerij in njegov stik s slovenskimi deželami. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko.

Hubad, F. (1881): Petrus Paulus Vergerius in njegovo sodelovanje pri Trubarjevem prelaganju sv. pisma. Letopis Matice slovenske.

Javoršek, J. (1977): Primož Trubar. Ljubljana.

Pogačnik, J. (1984): Kulturni problem reformacije v genezi južnoslovanskih narodov. Sodobnost, XXXII.

Rajhman, J. (1986): Trubarjev svet. Trst.

Rupel, M. (1962): Primož Trubar. Ljubljana.

SBL - Slovenski biografski leksikon (1982), XIII. (geslo je napisal J. Rajhman, str. 407-09).

Slavistična revija (1950), III. Trubarjevo pismo Bullingerju (1. februarja 1559).

Tomizza, F. (1989): Zlo dolazi sa sjevera II (Roman o biskupu Vergeriju). Prevedel Mate Maras. Pula.

Valjavec, M. (1882-83): Droben spisek Trubarjev. Letopis Matice slovenske.

Vidmar, J. (1932): Kulturni problem slovenstva. Ljubljana.